

Mateo Žagar

ZADACI I PERSPEKTIVE ISTRAŽIVANJA JEZIKA
GLAGOLJSKIH TISKANIH IZDANJA
ŠIMUNA KOŽIČIĆA BENJE
(uz pripremanje kritičkog izdanja *Misala hruackoga*)

dr. sc. Mateo Žagar, Filozofski fakultet, Zagreb, izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.1:264-12
003.349.12:264-12

Ovim radom nastojim pokazati strategije priređivanja kritičkoga izdanja *Misala hruackoga Šimuna Kožičića Benje*. Navedeni su osnovni problemi vezani za kritičku obradu jezika hrvatskoglagoljskih tekstova XVI. st, kao i teškoće koje izaziva izrazito autorski pristup uređivanju biblijskoga teksta koji je provodio Š. Kožičić Benja. U dosadašnjem istraživanju prepoznali smo neke njegove namjere: izrazitu usmjerenost prema doslovnu poravnavanju teksta prema Vulgati, čvrsto određen omjer između crkvenoslavenskih i hrvatskih oblika i riječi, te skrb za razumljivost. Jasno se pokazalo kako se *Posveta Tomi Nigeru* iz Knjižica odъ žitiê svojim sadržajem zapravo tiče prijevoda liturgijskih tekstova, poglavito *Misala*. Kožičićeve se intervencije također tumače kao otklon od trojne artikulacije hrvatskoga jezika u glagoljskim tekstovima, kakva je vrijedila od druge polovice XIV. st. Zaključuje se kako je Kožičić funkciju svoga „hrvatskoga jezika” identificirao s funkcijom latinskoga (na drugom kulturološkom polu), te kako isticanje njegove hrvatske dimenzije u naslovu uopće nije značilo naglašavanje elemenata hrvatskoga jezika u odnosu na crkvenoslavenske.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik; hrvatski jezik; Šimun Kožičić Benja; glagoljski tisak; hrvatski misal; jezično interferiranje

Uz velik interes koji posljednjih desetljeća prati djelo Šimuna Kožičića Benje i nove spoznaje, a s obzirom na modernije intervencije u konceptualiziranje hrvatskoga glagoljaštva u cjelini (u protegu od IX. do XX. st), kao jedno od važnih pitanja koja je preostalo istražiti jest jezična koncepcija u njegovih šest otisnutih djela, svih

prijevodnoga karaktera. Važnost toga pitanja i prije se uočavala, već i po tomu što je bilo i pri površnom dodiru s njegovim tekstovima jasno da je posrijedi jezik umnogome različit od onoga kojim se pisalo u glagoljaškim liturgijskim i neliturgijskim tekstovima srednjega vijeka.¹ Put prema odgovoru na ta pitanja mogao se učiniti razmjerno jednostavnim, jer je i sâm Kožičić na nekoliko mjesta u svojim djelima upozorio na autorstvo vlastite koncepcije. Najveći dio tih zamjedbi ticao se odnosa „staroga” i „novog”, pri čemu se prvo poistovjećivalo sa staroslavenskim, a drugo s oznakama narodnih govora. U posveti Tomi Nigeru *Knjižica od žitiê...*, sastavljenoj 4. svibnja 1531. (dakle šest dana nakon tiskanja *Misala* 28. travnja 1531), tako stoji: „(...) Diviti se ote mnozi: častni arhierêu: da samъ dobrovolno podlegalъ brime sie: i hotejučъ: êkože govorit se: vložilъ da samъ ruku va oganъ: eže estъ: da napravlamъ knige priête ũže odъ mnozihъ vekъ: i ufaû: da se ote vanъ vriči priêtaê zdavna: i prêstarivša: a moê da primut se: i čtala se budutъ. Eže tvrdo estъ zelo učiniti č(lovê)kom vsakogo ezika: n(a)šimъ malo manъ nevzmožno: iže dobrih knig ne imutъ: vanъ bo misali i vsagdannih molitvic niednih knigъ ne imaûtъ: imiže naukъ ki godi mogli bi priêti. I te eže imutъ tako su nakazane lažnimi pisci: i zalimi tlmaci: da smo se sramovali mnozi n(a)šim ezikomъ. Eže prociniti dobro moreš ti i vsaki ini: ki znaet diêčku knigu i našu. Azže krivimъ prêdšadšêe našê: iže naučenii odъ mêne i bogatii suče: mogli sutъ popraviti mnoga. Česo radi želêuučъ vernimъ rabomъ ozvati se za dani mnê talanatъ odъ togo: iže obilno daetъ vsakomu prosečumu i ne ponašetъ: dvi mali midenici v neizkonačnoe skrovišče božie pronošu i koliko mogu trudim se za propravlênie naše knige. Grustno bo mi biše trpiti da se taênstvenie službi naše veri tujimi ili lažnimi slovesi obvršiuûtъ: i da bi v knjigahъ onihъ: eže nočnoû i dnevnoû rukoû prêvračaûtъ od erêbi mnoga ostala neiscelena. Ostavlamъ čudesa nika i nakazi tlmачeniê: eže vsa: ili vekša čestъ nihъ popravljena sutъ mnoû. Istinnoe estъ da se slomiti kada godi brže moguť neže spraviti êže na krivo utvrđnula sutъ: (...).” U kolofonu na zadnjem listu ponovno ističe svoj postupak: „Svršuetъ misalъ hrvacki odъ slova do slova kužanъ popravlenъ i prêpis(a)nъ častiimъ va isukrstê otcemъ gospodinomъ šimunomъ kožičemъ zadrantinomъ (...).”²

Iz poznate Kožičeve posvete Nigeru, sastavljene 4. V., koja je priključena na početku *Knjižica odъ žitiê* (otisnutih 25. V. 1531, dakle nakon *Psaltira* i *Oficija rimskoga*, koji su oštampani potkraj 1530, te *Misala hruackoga* i *Knjižica krsta* otisnutih 28. IV. odnosno 2. V) razabiremo ove tvrdnje i namjere:³ Poduzeo se Kožičić mukotrpnog posla da redigira zastario jezik knjiga preuzetih iz prošlih stoljeća. Sukladno svom vremenu, a uspoređujući stanje s praksom latinske Europe, ustvrđuje kako Hrvati ionako nemaju mnogo sačuvanih knjiga, odnosno književni im jezik nije izgrađen. A one koje imaju („misale i svagdanje

¹ Benvin 1984, Žagar 1993, Tomašić 2001, 2003. Stjepan Damjanović je procijenio da Kožičićev jezik ima više elemenata narodnog jezika nego što ih imaju srednjovjekovni liturgijski kodeksi, pa ga je u okviru svoje podjele nazvao hrvatsko-staroslavenskim, dakle onim kojim se u srednjem vijeku pisala zbornička, beletristička, glagoljska literatura. (1998, prema 2008: 28-29)

² Sličan stoji i u naslovu *Oficija rimskoga*: „Oficii blaženie devi marie / kužan i popravljen (...) s mnogimi êže pridana sutъ (...).”

³ Cjelovit tekst Posvete usp. na f. v3/r-v. (Nazor 2007: 53-54)

molitve”), i koje su – kako mi danas znamo – pisane hrvatskom redakcijom staroslavenskoga jezika, iznevjeravaju pravovjernost latinskih uzora, time očigledno i crkvenu disciplinu.⁴ Drugim riječima, hrvatsku redakciju odnosno hrvatski crkvenoslavenski jezik smatra hrvatskim književnim jezikom. Koncentraciju „pogrešaka” koje uočava u starim knjigama objašnjava ili prevelikom, već nerazumljivom, starinom odabranih riječi ili oblika, ali i – uvrštavanjem „tuđih” ili „lažnih” riječi. Mogao je pretpostaviti da su te strane, „nepoćudne” riječi, za koje je slutio da nisu hrvatske, bile preuzete iz nelatinskih izvora, u kojima je zasigurno bilo i „pogrešnih” interpretacija. Optužuje svoje prethodnike, glagoljaške prepisivače, da se prije nisu poduhvatili „popravljanja” jezika knjiga. Svojim prijekorima prethodnicima naglašava važnost svoje zadaće.

Anton Benvin je ovako strukturirao Kožičićeve zahvate u njegovim liturgijskim tekstovima (1984: 210-215): a) Pod *prijenosom predaje* podrazumijevao je čuvanje jezičnih tragova prema staroslavenskom predlošku, odnosno Septuaginti. Navodi tek dva sintaktička primjera gdje je to očigledno, i to oba iz *Oficija rimskoga*. Zanimljivo da jedan od ta dva primjera (Lk 1,48) stoji i u *Psaltiru*, ali u „retuširanoj” inačici, prilagođenoj latinskom predlošku; b) *Niz prilagodbi* odnosi se upravo na dotjerivanje jezika prema latinskom predlošku. Benvin pritom primjenjuje stariju filološku metodologiju, kojoj je najvažnije procijeniti odnos starosti uspoređivanih jezičnih činjenica, pa razlikuje „starije” i „mlađe” jezične osobine, iako u koncipiranju autorskoga jezika, pa odnosio se on i na liturgijski korpus, kronološki odnos nije bitan.⁵ Tvrdi da se Kožičić odlučio da „stariju (odumrlu) jezičnu formu nadomjesti suvremenijom, dotično sintaktički ili morfološki vjernijom”;⁶ c) *Nedostatke* Kožičićeva jezičnog uređivanja Benvin je prepoznao u – izostavljanju pojedinih riječi, leksičkom neujednačivanju (npr. tri različite imenice u značenju „istok”: *stok, vstok, istok...*), i nekim grubljim prijevodnim omaškama. Ovakvu strukturiranju mana je nedostatak uvida u razmjere tih intervencija. Nije, naposljetku, ni metodološki primjereno propuste uvrštavati među „inovacije”. Tek znatniji broj primjera čuvanja jezične tradicije prijevoda po *Septuaginti* mogao bi dokumentirati i takvu prevoditeljevu namjeru.

Posebno zanimanje nekim je istraživačima predstavljao jezik Kožičićevih *Knjižica od žitija...*, zasigurno upravo zbog svog neliturgijskog sadržaja. Valjalo je, naime, provje-

⁴ Iako bi se iz biografije moglo naslutiti, Kožičić ne pokazuje znakove da je poznao eventualni hrvatski književnojezični izraz zadarskoga kruga s kraja XV. stoljeća (npr. tekstove Jeronima Vidulića, u. 1499).

⁵ Vrlo su poticajna Benvinova razmišljanja o Kožičićevu poimanju jezika kao dinamične veličine, „(...) što, razvijajući se, prati prirodan tijek narodnog govora” (1984: 214). Već i po tomu što Kožičić nije sva svoja rješenja čvrsto fiksirao, dopušta da se govori o svojevrsnoj dinamici. S druge strane, s obzirom na to da je zahvaćen vrlo malen vremenski raspad (razdoblje tiskanja obuhvaća zapravo pola godine, iako je vrijeme pripreme za tisak bilo znatno veće, ali zasigurno ne više od nekoliko godina), metoda za provjeru živosti te dinamike nema.

⁶ Takav tip intervencija Benvin promatra funkcionalno, s obzirom na kvalitetu odabranog stilskog rješenja, pa sudi da ponekad „starija” rješenja bila kvalitetnija, „bliža duhu vlastita jezika”. Kožičiću bi, prema Benvinovu mišljenju, bilo najvažnije „dotjerivanje izraza”, „potraga za boljim” (1984: 214, 215). Prema našim pak istraživanjima, Kožičić je puno više mario za prilježnošću latinskom originalu (ponajprije u sintaksi, ali čak i u tvorbi oblika).

riti rezultate novijih istraživanja, prema kojima je u XV. st. jezik glagoljske knjige diferenciran s obzirom na funkciju tekstova. Za razliku od liturgijskih knjiga u kojima se koristio hrvatski tip staroslavenskoga jezika, i za razliku od pravnih tekstova koji su pisani jezikom utemeljenim na govornim idiomima, neliturgijskoj beletristici pripadao bi svojevrsan hibridni hrvatsko-staroslavenski idiom, u kojemu bi udio hrvatskih elemenata bio veći nego u redakciji (prema razdiobi: Damjanović 2008: 7-23). Iako tek predstoji napraviti precizniju usporedbu odnosa jezika te knjižice prema jeziku liturgijskih izdanja, na vidiku je zaključak kako bitne razlike u jezičnoj koncepciji nema. Baš kao što ni u uporabi latinskoga nema bitne razlike s obzirom na funkciju tekstova koji se njime pišu.

Zahvaljujući iscrpnoj monografiji G. Tutschkea (1983), hrvatska filologija raspolaže transliteracijom neliturgijskih *Knjižica od rimskih arhierêovъ i cesarovъ*.⁷ Bio je to svakako dobar povod da se pronikne u Kožičićevu namjeru uređivanja jezika. Tanja je Tomašić (ud. Kuštović) nastojala upravo na tom korpusu protumačiti cjelovitu Kožičićevu koncepciju uvidajući da uočeni primjeri jasnog čuvanja staroslavenskih oblika i riječi, suprotno dotadašnjoj tendenciji u razvoju hrvatske redakcije, nisu bili odraz starine, već namjernoga odabira (2001, 2003). Međutim, za svaki općenitiji zaključak o Kožičićevoj koncepciji jezika to nije bilo dovoljno. Sve, naime, dok se temeljito ne prouči jezik najvažnije i uvjerljivo najveće knjige cjelokupnog Kožičićeva tiskarskog pothvata – *Misala hruackoga* (256f) – ne može biti jasna njegova namjera. Jezik liturgijske knjige bio je za Kožičića osovina oko koje se mogao plesti jezik ostalih funkcionalnih stilova književnog jezika. S obzirom na učestalo naglašavanje „popravljačke” dimenzije svoga priređivačkog posla u posveti T. Nigeru, koju je priključio *Knjižicama...*, očigledno je da taj segment svoga rada Kožičić smatra najvažnijim. Bez razmatranja redaktorskog posla, propitivanja prilagodbe latinskim izvorima, pa i razmišljanja je li riječ čak o novom prijevodu ili ipak redakciji, svaki istraživač nužno ostaje u zastarjelim filološkim kategorijama promatranja „stupnja pomlađenosti tekstova”. Za razliku od *Knjižica...*, koje je Kožičić zacijelo sam preveo s latinskoga predloška, kod *Misala* je moguće točno pratiti procese interveniranja na temelju usporedbe s istim starijim tekstovima (misalima).

Zbog višegodišnje tradicije bavljenja Kožičićevim temama pri Katedri za staroslavenski jezik i hrvatsko glagoljaštvo,⁸ u okviru projekta prof. Stjepana Damjanovića *Enciklopedija hrvatskoga glagoljaštva*, koji financira Ministarstvo obrazovanja, znanosti i sporta, oblikovao sam projekatski zadatak kojemu je cilj objaviti pretiskano izdanje *Misala hruackoga*, s pridruženom transliteracijom i kritičkom obradom svih jezičnih razlika prema ostalim trima tiskanim hrvatskim glagoljskim misalima XV. i XVI. st. (*Prvotisak misala* 1483, *Senjski misal* 1494, *Misal Pavla Modrušanina* 1528), te s razmjerno opsežnim uvodnim tekstovima, strukturiranima po jezičnim razinama, iz kojih bi bile vidljive posebnosti jezika ovog izdanja misala. U taj sam posao 2009. g.

⁷ Od 2007. raspolažemo i pretiskom *Knjižica odb žitiê...*: Nazor 2007.

⁸ Literatura je ovdje citirana u više bilježaka (Damjanović, Tomašić, Žagar).

uključio doc. dr. Tanju Kuštović, znanstvenu novakinju Ivanu Eterović, te kao vanjsku suradnicu studenticu poslijediplomskoga studija kroatistike Blanku Ceković, knjižničarku Staroslavenskoga instituta.⁹ Ovom prilikom, već prije konačnog objavljivanja kritičkog izdanja, mogu predočiti osnovne dosege dosadašnjih istraživanja.¹⁰ Na priloženom uzorku prve stranice obrade *Misala* očigledno je da smo se odlučili obraditi samo biblijske tekstove, zbog mogućnosti izravne usporedbe sa starijim misalima.¹¹ Tekstovi rubrika nerijetko su temeljno različiti, što – između ostaloga – upućuje na posve drugi predložak prema kojemu je Kožičić redigirao odnosno prevodio, od onoga koji su tradirala prethodna tri misala. Uvjerenje da redosljed ispisa osobina iz paralelnih misala treba slijediti unatražnu kronologiju, dakle od sličnijeg/blizjeg/mlađeg do različitijeg/daljeg/starijeg (*Mo* = Misal Pavla Modrušanina, *Sm* = Senjski misal, *Pt* = Prvotisak misala) relikv je tradicionalne koncepcije po kojoj smo bili vjerovali da će se protok vremena odraziti i na sve veću pomlađenost, odnosno prisutnost hrvatskih jezičnih sastavnica. Vrlo se brzo takav pristup pokazao besplodnim: tekst Kožičićeva misala povremeno se bitno razlikovao od tekstova u svim trima paralelnim misalima (katkada su, naprimjer, biblijska čitanja u Kožičića bitno duža), neke već afirmirane hrvatske osobine u Kožičića su se „arhaizirale”, bolje rečeno – napušteni su u misalima već afirmirani hrvatski oblici, a „vraćeni” staroslavenski (što je naprimjer dobro vidljivo kod zamjenica, gdje Kožičić dosljedno upotrebljava „iže”, iako je u *Senjskome misalu* „ki” već vrlo često). Na što se te „novine” odnose? Jesu li to riječi iz govornih idioma, poznate tadašnjim slušateljima i čitateljima (kako najčešće nalazimo tumačenja)? Odnosi li se doista to uređivanje u prvom redu na „osuvremenjivanje” jezika ili pak na nešto drugo?

Iako se uskoro jasno pokazalo kako je tekst *Kožičićeva misala* znatno različit od svih drugih misala, te kako je možda riječ i o novom prijevodu (za što smo kasnije ipak ustvrdili da je presmiona procjena i da je bolje govoriti o temeljitoj redakaturi), odlučili smo ostati vjerni ovjerenoj koncepciji obrade. Pa i zato da se jasno pokaže raskorak između tradicionalnih metoda i ove koja uvažava posebnosti oblikovanja hrvatskoga književnog jezika u XVI. st. – u ovom slučaju i naglašeno autorski obilježeno – što je upravo odlika u renesansi probudene važnosti autora. Iako takva kritička obrada zahtijeva dosta prostora – omogućuje se time pregled svih razlika po oblicima i leksiku, te uvid u odnos Kožičića prema bilo kojem razlikovnom obliku (usp. uzorak obrade na kraju rada). Na temelju tekstoloških razlika, razlika u sintaksi, redu riječi i u tvorbama oblika, vrlo se brzo moglo zaključiti kako je riječ o vrlo koncentriranu Kožičićevu naporu da tekst bude što bliskiji latinskome predlošku. Time i činjenica što je na naslovnici

⁹ Na samom početku u naš je tim bila uključena i Milica Lukić, izvanredna profesorica staroslavenskoga jezika sa sveučilišta u Osijeku.

¹⁰ Dosad je objavljen rad o glagolima (Ceković-Sanković-Žagar 2010), u tisku je moj rad o leksiku (Zbornik posvećen profesorom Helmutu Keipertu u pripremi Odjela za slavistiku Sveučilišta u Bonnu), a u ovom se broju Fluminensije donose rezultati istraživanja o zamjenicama (T. Kuštović), te o dvojini (B. Ceković i I. Eterović).

¹¹ Radili smo to prema ovjerenoj modelu iz kritičke obrade *Hrvojeva misala* (1971), vođeni koncepcijom primjerenom obradi srednjovjekovnih tekstova.

Misala grafika Svetog Jeronima dobiva puni smisao.¹² Na istoj stranici pod naslovom stoji upozorenje kako je *Misal* sastavljen „po rimski običai i činь : sa vsimi êže v diêčkih misalehь sutь : v nemže neičtena mēsta popravlena sutь : mnoga ošče znova stlmačena i pridana sutь : êkože voľь¹³ kažetь : iže e(stь) na konce misala : na božьu hvalu i hrvackago ezika prosvêćenje (...)”. Premda je taj tekst uvijek bio u hrvatskoj filologiji prepoznat kao važan, tek je nakon iscrpne raščlambe jezika *Misala* posve jasan njegov smisao, i doveden u vezu s tvrdnjama iz posvete Tomi Nigeru u *Knjižicama od rimskih arhijereov i cesarov*, koje se – kao što smo vidjeli – ponajviše tiču prilagođavanja i uređivanja jezika. Poboljšanja i novine koje navodi Kožičić u posveti Nigeru nipošto dakle nisu nikakav novi val osuvremenjivanja jezika (prema organskim idiomima), nego – usklađivanje prema novim zahtjevima crkvene hijerarhije koja je inzistirala na punoj vjernosti *hrvatskoga misala* rimske odnosno latinskome. Ne smije se pri raspravljanju o Kožičićevoj strategiji jezičnog uređivanja zaboraviti istaknuti ni drugi motiv o kojemu on uvijek vodi računa, a koji je najzamjetljiviji na jezičnoj razini: premda namjera nije bila prilagoditi ga suvremenijem jezičnom izričaju, Kožičić je izrazito vodio računa o razumljivosti teksta: izbacivao je svaku staroslavensku (nerijetko u osnovi grčku) riječ za koju je pretpostavio da nije razumljiva i da se može zamijeniti kakvo istoznačnicom ili bliskoznačnicom. S druge strane, nije se libio ostaviti – pa čak i forsirati – one staroslavenske riječi koje zasigurno nisu bile dio inventara organskih govora, ali su bile već dovoljno poznate iz liturgijske uporabe. Nazvati osuvremenjivanjem primijenjenu strategiju može se samo ako se ona tumači kao nastojanje da se jezik teksta učini razumljivim u konkretnom vremenu i prostoru, i bez obzira na količinu zadržanih staroslavenskih riječi i oblika ili količinu uvrštenih govornih elemenata. Teren dakle koji se mora pritom promatrati jest – poznavanje književnoga jezika, a ne bliskost govornim idiomima.¹⁴

Obrađujući prvo glagolske oblike (jer smo upravo u njima kao najdinamičnijoj vrsti riječi naslutili najveće promjene) brzo smo ustanovili kako je *Misal hruacki* zapravo prva naša potpuna redakcija biblijskih čitanja prema Vulgati, baš kako stoji u nekom istodobnom latinskome misalu, vjerojatno venecijanske provenijencije, koji je Kožičiću – uz neki glagoljski misal – mogao biti na radnome stolu. Da će to činiti, uputio nas je

¹² Neobično je što istu grafiku prikazuje i na naslovnici *Knjižica od rimskih arhijereov i cesarov...* Nije, naime, riječ o biblijskome tekstu, za čiji je prijevod na latinski zaslužan upravo Sveti Jeronim. Možemo tu Kožičićevu odluku tumačiti i naglašavanjem da je *Knjižice* preveo pomno se držeći latinskoga predloška, a možemo tu odluku dovesti i u vezu s uvodnim riječima *Knjižicama*, ali – o strategiji koju je primjenjivao prevodeći/redigirajući *Misal*. Može se tako pomisliti da je Kožičić biskupu Tomi Nigeru u Split isprva nakanio s posvetom poslati *Misal*. Odluku je u međuvremenu promijenio: preuredio naslovnicu i završni dio posvete (gdje predlaže Nigeru da on sastavi povijest hrvatskih vladara).

¹³ Ova riječ upućuje na kazalo, dodano na kraju knjige, ali nije se sačuvalo u svim primjercima. (Vajs 1948: 52) Primjerak iz zagrebačke Metropolitane, koji nam je temeljan korpus, završava s f. 247v.

¹⁴ „Razumijevanje” ne smijemo shvatiti isključivo. Kožičić, naprimjer, dobro zna da je riječ „glagoljati” svima vrlo dobro poznata, ali je ipak zamjenjuje riječju „govoriti” (kao što i također učestali glagol „podobati” zamjenjuje hrvatskim glagolom „potrebovati” i sl). Nema nikakve sumnje da je riječ o svjesnoj, autorskoj, namjeri da se u književnom jeziku provede svojevrsna ravnoteža.

već u naslovu *Misala*, navodeći da uspoređuje s latinskim („dijačkim” dakle učenim) jezikom, da popravlja pogreške i nešto posve iznova prevodi. Vodeći se načelom „doslovnog prevođenja” (*ad litteram*, na razini riječi), kakvo je sljedećeg stoljeća poštovao i Bartol Kašić u svom prijevodu Biblije (Bagarić 2010: 54), mijenjao je zapravo sve: ne samo kako bi pronašao što precizniju značenjsku i smisaonu nijansu (kako bi izbjegao krivovjerje, pritom ne brinući previše o stilu), nego i kako bi sintaktičku konstrukciju što više približio latinskom uzoru.¹⁵ Biraio je upravo one glagolske oblike koji se koriste u Vulgati, bilo na morfološkoj, semantičkoj ili stilskoj razini, pa je čak i latinizirao samu tvorbu pojedinih oblika (npr. imperativa: umjesto *ne boite se* stoji doslovce latinski, ni staroslavenski ni starohrvatski, oblik *ne hotiite se boēti*, umjesto *ne mozite se boēti* – *ne hotiite se boēti* itd). Zanimljivo je da nije malen broj primjera gdje je Kožičić uvrštavao participe na mjestima na kojima su u paralelnim misalima bila druga sintaktička rješenja (npr. relativne rečenice), također prema uzoru Vulgate. Nije dakle ostalo nikakva mjesta sumnji da su se Kožičićevi navodi o popravljaju jezika, o izbacivanju „prestarivšega”, zapravo odnosili na uklanjanje onoga čega nema u Vulgati odnosno poravnanje s njom na svim razinama. „Lažni pisci” i „zali tlačiči” krivi su za te stare pogreške, ta „tuja i lažna slovesa”. Nigdje se ne spominje ugledna tradicija, ili se pak ona svodi samo na pismo (a tada je zacijelo aktualno tumačenje o tomu da je autor glagoljice Sveti Jeronim), dok se svako nepodudaranje s latinskim predloškom smatra „deformacijom”, pogreškom i neznanjem.

Istraživanje pak leksičkih razlika na istome korpusu pokazalo je da je Kožičić, redigirajući tekst *Misala*, imao tri preokupacije: jednu sadržajnu (da značenje i smisao budu u skladu s latinskim predloškom – pa tako napokon imamo *golubice* umjesto *goluba*, *otroka* umjesto *otročića*, *hčerb* umjesto *čeda*, *meč* umjesto *noža*, *razdělite* umjesto *rasicite*, itd. – sve kako i stoji u Vulgati), te dvije formalne: s jedne je strane htio tekst učiniti razumljivijim, pa je tako mijenjao – i to razmjerno dosljedno – mnoge crkvenoslavenske oblike u hrvatske: *znati* < *věsti*; *sopet* < *paki*; *obuča* < *sapogb*; *zane* < *ěko/ubo*; *počteno* < *blagoobraznē*; *otvori* < *otvrze*; *pokle* < *egda*; *mudri* < *vlsvi*; *dotaknu* < *prikosnē*, *tamběn* < *livanb*; *potrebuetb* < *podobaet*; *vsakomu* < *komuždo*; *hranaše* < *sablūdaše*; *računu* < *čislu*; *milosti* < *blagodēti*; *kadē* < *gdē*; *nepriētelb* < *vrag*; *taknu* < *kosnu*; *stotnikb* < *satnikb*; *načelniku odb gostinnice* < *arhitriklinu*; *vlastiū* < *vladikoū*; *ako* < *ače*; *tagda* < *ubo*; *vistinu* < *ubo*; *zato* < *ubo*; *vaspetb* < *i paki*; *plačū* < *mazdu*; (*zane*) *da* < *ěko*; *vladatelb* < *prēposite*; *nika* < *etera*; *gnev* < *ērostb*; *naukb* < *učenie*; *demuni* < *běsi*; *istočnikb/zdenacb* < *studenacb*; *piča* < *brašno*; *hčerb* < *dečerb*; *zane* < *ěko*; *masti* < *glapiē*; *šcap* < *žazalb*; *mastiū* < *murrom*. Kako bi postigao što bolje razumijevanje, katkad su i staroslavenske ili hebrejske riječi zamijenjene latinskom: *demunb* < *běsb*, *faza* < *paska* (u općem značenju, kao „prelazak”), *templi* < *crkvi* (kad nije riječ o kršćanskoj bogomolji), *pod elementi mira* < *pod stuhieimb mira*. S druge strane, nastojao je jasno sačuvati crkvenoslavensku prepoznatljivost

¹⁵ D. Gabrić-Bagarić ovako piše o Kašićevoj praksi: „Ovisnost o izvorniku najizraženija je u uporabi participa, konstrukciji rečenice i izricanju pasiva.” (2010: 54). Već je i to dovoljan poticaj da jednom usporedimo Kašićeva i Kožičićeva rješenja, upravo s obzirom na posve različitu jezičnu osnovicu za koju su se odlučili.

jezika. Inzistirao je stoga na mnogim staroslavenskim riječima i oblicima koji su bili uvriježeni, pa stoga već puku razumljivi: Zamjenice su, naprimjer, razmjerno dobro zastupljene u staroslavenskom obliku, osobito *iže*, *egože*, *oniže*, *čto* (...). Ne utječu bitno na razumijevanje teksta, zbog učestalosti su dobro poznate, a daju staroslavenski „ton”. Ipak, i među njima naći će se katkad i hrvatskih zamjena: *ki* < *iže*; *nego* < *ego*; *nei* < *ei*; *kěmbь* < *eže*; *nih* < *ihь*, *tko* < *kto* (...). Slično je i s nekim nepromjenljivim riječima koje vrlo često zapisuje: *že*, *ěkože/ěko*, *se*, *abie*, *bo* (...).

Unatoč očekivanjima, temeljita raščlamba pokazuje da nije leksik glavni „čuvar” crkvenoslavenskoga „tona”. Već sada, dok su najtemeljitiije obrađeni glagoli, možemo reći da je to gramatika: npr. u prezentu nastavak je za 1. lice uvijek *-u*, treće lice načelno uvijek ima dočetak na *-t*, participi su vrlo česti (kako „stari”, tako i novostvoreni), kao i artifičijelni aoristni oblik *bisi* za 3. lice jednine, uz staro *bistь*, i sl.¹⁶ I na temelju površnijeg uvida, dok još nije provedena temeljita analiza sklonidba, očigledno je i da se dobro čuva pridjevska deklinacija (osobito u genitivu jednine). Većina navedenih oblika fiksirana je u tekstu vrlo čvrsto. Očigledno je priređivač dobro poznao crkvenoslavenski jezik naših glagoljskih liturgijskih knjiga i precizno si prije jezičnog uređivanja teksta izlučio gramatiku: na navedenim primjerima jednostavno nije dopuštao utjecaj vernakule.

Dolazimo do ključnog pitanja, na koje ćemo nastojati dati odgovor: Da je Kožičić već bio toliko protiv „staroga”, zašto ne bi bio – redigirajući tekst prema Vulgati (i uklanjajući zastarjela rješenja) – i gramatički „osvježio” tekst? Zašto mu, kao ni povremeni crkvenoslavenski leksemi kojima nije teško naći govornu zamjenu, ne smetaju ni karakteristični crkvenoslavenski gramatički oblici? Jesu li oni važni kao svojevrsan „štih” književnog, povišenog jezika, koji ne treba biti preblizak govornome jeziku, ili je Kožičić bio svjestan da barata jezikom posvećenog naslijeđa, za uporabu kojega je papa svojedobno dao dopuštenje? U popratnim komentarima uz svoja djela Kožičić nas ne uvjerava u ovo drugo, ničim ne spominje važnost da se sačuva jezik s dugom liturgijskom tradicijom. Skloni smo dakle vjerovati da je Kožičićevo čuvanje crkvenoslavenskoga obrasca – odraz potrebe za čuvanjem povišene funkcije jezika kao hrvatskoga, baš kao što tu funkciju čuva i latinski jezik. Uostalom, hrvatski je i naslov *Misala*.

Kao humanistu Kožičiću je jasno da se latinski, u prvome redu kao jezik liturgije – najvišega književnog ranga (isto kao i jezik učenosti), razlikuje od jezika nižih registara. Čini se da primjenjuje isti princip na hrvatsku jezičnu situaciju: kao što se latinski doima kao posebna inačica onodobnoga talijanskoga, tako ima biti i s odnosom crkvenoslavenskoga i hrvatskoga. Njegovo pristajanje uz crkvenoslavenski kao hrvatski jezik, pa i očigledno nastojanje da mu funkciju proširi i na neliturgijski učeni korpus (u *Knjižicama odb žitiě...*), posve odražava humanistički koncept. On se vjerojatno i nije opterećivao tumačenjima odakle razlike između crkvenoslavenskoga i hrvatskoga, je li

¹⁶ Čuvanju čvrste relacije prema crkvenoslavenskoj matici znatno pridonosi i grafetičko uređivanje tekstova: osobito uporaba slova – jatova i jerova, čiji je kontinuitet funkcionalnosti posve doveden u pitanje. Taj opis tek predstoji učiniti.

riječ o odnosu starije i mlađe inačice istoga jezika. Da je tako smatrao, vjerojatno ne bi u komentarima spominjao „uklanjanje zastarjelosti”. Skloni smo dakle vjerovati da je Kožičić najviši registar hrvatskoga jezika poimao u sličnoj funkciji kao što poima i latinski jezik.

Jedan je od sljedećih zadataka koji valja obaviti – procjena koliko je jezik svih izdanja ujednačen, ima li bitnih razlika u koncepciji njihova jezika. Na temelju površnog uvida, pa i na temelju svega ovdje izrečenog, pretpostavljamo da znatnih razlika nema.

Što je bio motiv takva zahtjevnog Kožičićeva djelovanja, i redaktorskog i tipografskog? Je li to bio možda poticaj više crkvene hijerarhije (Svete Stolice) da se napokon hrvatske glagoljske knjige posve prilagode zapadnom obrascu, svojevrсна priprema za projekte koje će oživotvoriti Bartol Kašić i Rafael Levaković (svaki na svoj, i to posve suprotan, način) u XVII. st.? Ili je to bio pokušaj usamljenog intelektualca, visokog dostojanstvenika koji je ostao bez pastve, da – vjerojatno u suradnji s Bernardinom Frankopanom, pridonese civilizacijskom napretku vlastita naroda? Iako je Kožičić često u mladosti putovao u Rim i bio nekoliko puta diplomat na ugarskome dvoru, je li opravdano pomisliti da bi itko iz vatikanske hijerarhije upravo tih teških ratnih desetljeća vodio računa o tekstnoj prilagodbi hrvatskih glagoljskih misala? Ili se može računati s permanentnom skrbi o hrvatskom glagoljaštvu kroz stoljeća? Mogla je to zasigurno biti i gesta staroga humanista i diplomata, kojemu je domovina naočigled nestajala, povlačila se na rubove nekadašnjeg prostora, i koji je jedino njezinu napretku mogao pridonijeti tako da je kulturološki još više približi zapadnome svijetu, ali uz čuvanje vlastite jezične i pismovne posebnosti.

Iako smo možda već preuzetno, dok nije sav posao dogotovljen, izvukli važne zaključke, valja ipak upozoriti na nužan oprez. Sve dok pitanje ne usporedimo jezik *Misala hruackoga* s neliturgijskim *Knjižicama ođ žitiē...*, ne možemo biti posve sigurni u naslućenu interpretaciju kako se Kožičićeva koncepcija odnosila jednako na sve artikulacije književnoga jezika. Je li taj pothvat zahvatio i onaj korpus gdje nije bilo mogućnosti usporedbe, dakle onaj koji nije imao starije crkvenoslavenske prijevode (pa je valjalo pokazati puno ovladavanje jezikom), tek treba usporedbenim metodama istražiti. Upravo se na ovome materijalu kristaliziraju mnogi, najosjetljiviji problemi proučavanja književnoga jezika u srednjem vijeku i ranom novovjekovlju. Šesnaesto je stoljeće, na tragovima humanističkih koncepcija, postavilo nova mjerila, funkcije su se jezika promijenile, a i zadaci pismenosti i obrazovanja u objedinjavanju određenih razina društva. Jezik je postao artikulirano oruđe u širenju ideja i moći, što će se osobito pokazati koje stoljeće kasnije, u protestantskom pokretu, a još izrazitije u projektu katoličke obnove. Pokreti su to od kojih je Kožičića dijelilo tek pokoje desetljeće.

Kao svojevrstan zaključak ovom razmatranju, kojemu bi temeljna svrha bila podastrijeti već očigledne dokaze o posebnosti jezične koncepcije ovog našeg najvećega glagoljskoga humanista, važno je smjestiti taj pothvat u kontekst hrvatske i europske pismenosti XVI. st. Sasvim je dakle sigurno da hrvatska odrednica u naslovu *Misal hruacki* (poznata još iz *Misala Pavla Modrušanina*, otisnutog 1528. u Veneciji, gdje

također stoji uz sliku Svetog Jeronima /f.2/, usp. Benvin 1984: 208) zapravo i ne znači naglašavanje jezične pohrvaćenosti (još veće bliskosti organskim idiomima, odnosno još veće razumljivosti), nego upravo – isticanje njegove pripadnosti (staro)slavenskome kompleksu, doduše posve redigiranom prema latinskome predlošku, pri čemu se također vodi briga o njegovoj razumljivosti u puku.¹⁷ Već smo ustvrdili da je Kožičić jezik svojih izdanja postavio usporedo latinskome, a za takvo što opravdanje je mogla biti samo tradicija, odnosno svijest o privilegiju uporabe slavenskoga jezika u crkvi.¹⁸ S obzirom na to da mu žanrovski raspon tiskanih djela nije bio velik (sva su vezana uz crkvenu uporabu osim povijesnih *Knjižica od žitiê...*), iz izvora ne može proizići da je pod tim nazivom smatrao i „govor Hrvata” ni jezik tzv. nižih žanrova (od beletristike do pravnih zapisa). Dosadašnja istraživanja ipak pokazuju kako su naši glagoljaši sve registre svoga jezika smatrali odvajcima jednoga jedinstvenog jezika. Dok se u latinskome, zapadnoeuropskome, svijetu nisu za slavenske jezike pravile razlike u nacionalnim imenima, nego su svi dobivali jedno ime (*lingua sclavonica*), za unutarnju uporabu kod pojedinačnog naroda moglo se nazivanje analogno primijeniti. Kožičić tako svoj jezik naziva hrvatskim, jer je svoja izdanja Hrvatima i namijenio.¹⁹ Iako računamo da je *Misal hruacki* (kao i ostala izdanja riječke tiskare) bio namijenjen za „unutarnju uporabu”, ne smijemo zanemariti ni širi kontekst dugovjekog kalkuliranja Svete Stolice, koja je hrvatsku uporabu staroslavenskoga mogla koristiti kao svojevrstu programsku „pričuvu” u orijentaciji prema Istoku, pogotovu u uvjetima kada Osmanlije osvajaju znatan dio Europe, i kada će velika kriza – ponajviše zbog naleta protestantizma – zahvatiti Katoličku crkvu.

¹⁷ Dolazak Ćirila u Rim i molbu za priznanjem staroslavenskoga kao liturgijskoga jezika Kožičić u *Knjižicama od žitiê...* opisuju ovako, slijedeći predložak koji je u ovom segmentu sastavljen prema *Češkoj istoriji* pape Pija II: „...pravet da pomoli se tagda kurilь rimskomu arhierêu: proseći da bi veršiti mogalь hrvackimi ezikomь misu i inie božastvênie čini ljudemь”. Neposredno prije stoji i rečenica o tome kako je Metod pokrstio Moravljane... „i mnogi ini hrvatski narodi obrnu na krstiênskuu veru”. Iz njih je posve jasno da je za Kožičića nacionalna odrednica „hrvatski” posve izjednačena s općom „slavenski”. Kontinuitet je to i starije prakse – jer imenovanje staroslavenskoga jezika hrvatskim (gdje susrećemo i u *Ljetopisu popa Dukljanina* (koji je izvorno sastavljen u 12. st, ali ne znamo pouzdano iz kojeg stoljeća potječe hrvatski prijevod), u *Vatikanskom brevijaru Illirico* 5 iz 1379. g. (f. 129a/3-6), u *Brevijaru popa Mavra* iz 1460. g. i u *Petrisovu zborniku* iz 1468. g. (Katičić 1992: 312-328, Tandarić 1993: 66-71).

¹⁸ U prvoj polovici XVI. st. u zapadnoeuropskim je kulturama još većina znanstvenih djela, dakako uz liturgijska, pisana latinskim jezicima. Znatnije otvaranje narodnim jezicima uslijedit će tek nakon Tridentskoga sabora 1545-1563,

¹⁹ Kao i za pismo, tako se i za jezik glagoljskih knjiga, koristila kod naših glagoljaša odrednica „slovênski”. U okviru katoličke obnove taj termin i prevladava, u odnosu na hrvatski, a u uporabu sve se više uvlači i termin „ilirski”. (Za opsežnije tumačenja odnosa slavenski-hrvatski-ilirski usp. Katičić 1992: 328.) Da je Svetoj Stolici identifikacija hrvatskoga i staroslavenskoga/općeslavenskoga mogla biti od pomoći pri orijentaciji prema pravoslavnome slavenskome istoku, govori i činjenica da je upravo hrvatski jezik u XVII. st. (sad kao „ilirski”, sa svojom štokavskom osnovicom) uveden kao poseban predmet na crkvenim učilištima, i to „ne samo na području Mletačke Republike, nego i svuda po Europi gdje je to moguće” (Krsić 2004: 68). I u svjetlu takve odluke prema kojoj se hrvatski u funkcionalnom smislu doživljuje nadnacionalno, može se promatrati i spomenuta Kožičićeva identifikacija.

Već smo ustanovili da Kožičić smatra pogrešnim sve što se ne poklapa s latinskim predloškom, a neprihvatljivo mu je i ono što je čitaču glagoljskih knjiga nerazumljivo. Iz predočene posvete T. Nigeru, koja se zapravo odnosi na uređivanje jezika liturgijskih knjiga, očigledna je Kožičićeva namjera da preko jezika hrvatsku glagoljsku tradiciju što više približi latinskom univerzumu, ali i da sačuva njezinu posebnost (hrvatsku i slavensku). Na svijest o ćirilometodskom izvorištu hrvatske glagoljske tradicije, kao i o povezanosti sa slavenskom jezičnom i pismovnom tradicijom, upućuje se tek u dijelu *Knjižica od žitiê rimskih arhierôov i cesarovъ* posvećenom Ćirililu i Metodu, i to prema *Češkoj istoriji* pape Pija II (19v) – kako na istome mjestu navodi i sam Kožičić.²⁰ Distaniranost toga jezika od suvremenoga govornog izričaja i eksplicitno i implicitno tumači starinom (odatle i spominjana „prêstarivša”), a odnos crkvenoslavenskoga prema hrvatskome jeziku zapravo određuje kao i odnos latinskoga prema talijanskome. Poravnavanjem funkcija hrvatskoga književnog jezika (s jasnim, ali „ulomljenim” kontinuitetom prema hrvatskoj redakciji staroslavenskoga odnosno crkvenoslavenskoga)²¹ s latinskim i njegovim odnosom prema književnom jeziku kojim se pisalo tada u Italiji, doveo je u pitanje za kasni hrvatski srednji vijek karakterističnu triglosiju. Iako usmjerena istraživanja nisu provedena, čini se da je Kožičić isti jezični registar namijenio i liturgijskim tekstovima i znanstvenima (sudeći prema jeziku *Knjižica odb žitiê...*), čime je također primijenio latinsku praksu. Time je zapravo, nakon što je od druge polovice XIV. st. uvedena triglosija (s pojavom hrvatsko-staroslavenskoga jezika, odnosno crkvenoslavensko-hrvatskoga amalgama) ponovno uvedena diglosija za koju je bilo karakteristično supostojanje, funkcionalno diferencirano, jezika s osnovicom u vernakularu i crkvenoslavensko-hrvatskoga hibrida.²²

Na pitanje je li Kožičićev tekst *Misala hruackoga* tek temeljita redaktura ili novi prijevod, također nije lako odgovoriti. Prema prijevodu *Knjižica odb žitiê...* jasno je da je i aktivno dobro poznao crkvenoslavenski. Iako je načelno moguće da je prevodio izravno oslanjajući se na latinski predložak (koji tek trebamo definirati, pretpostavljamo iz misala koji je bio u uporabi na mletačkom prostoru), teško je – po brojnim sličnostima (ponekad i na razini sintagme) – vjerovati da je to činio bez trajnog zagledavanja u

²⁰ U tim se recima eksplicitno spominje papinsko dopuštenje Ćirililu da služi misu na slavenskom jeziku (koji Kožičić naziva hrvatski).

²¹ S Kožičićevim su se jezikom zakomplcirala i terminološka određenja. Zasigurno nije posrijedi hrvatska redakcija staroslavenskoga jezika (hrvatski crkvenoslavenski ili hrvatskostaroslavenski) sa srednjovjekovnim kontinuitetom njezina „prirodno” razvoja, pri čemu prepisivači postupno, namjerno ili spontano, približuju (u brzem ili sporijem ritmu) taj jezik narodnim govorima. Termin hrvatski crkvenoslavenski, ako ga shvatimo elastičnije nego što se shvaćalo redakciju (pogotovo ako je razumijemo „indigeno”, kao što to čini J. Hamm /1963/), bio bi svakako primjereniji. Odatle pak može krenuti niz drugih terminoloških pitanja, npr: Je li i jezik Levakovićev liturgijskih izdanja (također obilježen autorskim intervencijama), pogotovu onih u kojima je istočno-slaveniziranje tek blago, zavrijedio da ga isključimo iz okvira hrvatskoga crkvenoslavenskoga? Upravo daljnja istraživanja jezika novovjekovnih tiskanih izdanja mogu pridonijeti odgovaranju na to pitanje i slična njemu.

²² U hrvatskoj je kulturi srednjega vijeka i ranog novovjekovlja usporedo funkcionirao bilingvizam (odnos latinskoga i hrvatskih idioma) i diglosija, od druge polovice XIV. st. triglosija (odnos crkvenoslavenskoga, narodnoga hrvatskoga, i amalgama koji je miješao obje artikulacije). Usp. Mihaljević 2011.

poznate mu crkvenoslavenske misale. Odande je mogao preuzeti sve što je bilo pravilno, u skladu s Vulgatom, i što je odgovalo njegovoj gramatičkoj koncepciji (uglavnom latinska sintaksa i stilistika, karakterističan omjer crkvenoslavenske i hrvatske gramatike i leksika). Konačan odgovor zapravo bi ovisio o definiranju „redakcije” odnosno „novoga prijevoda”, i time se još moramo pozabaviti prije objavljivanja kritičkoga izdanja.

Literatura

- Benvin, Anton: „Zamisao liturgijskog jezika u Šimuna Kožičića”, *Slovo*, 34, 1984, str. 203-218.
- Ceković, Blanka – Ivana Sanković – Mateo Žagar: „Jezik *Misala hruackoga* Šimuna Kožičića Benje: glagoljski oblici”, *Slovo*, 60, str. 133-166.
- Damjanović, Stjepan: „Jezičnostilska raslojenost hrvatskoglagoljskih tekstova”, *Croatica*, 45-46, 1998, str. 57-68.
- Damjanović, Stjepan: *Jezik hrvatskih glagoljaša*, Zagreb 2008.
- Gabrić-Bagarić, Darija: Predgovor u knjizi *Kašić, B: Izbor iz djela*, priredila i transkribirala Darija Gabrić Bagarić, Stoljeća hrvatske književnosti, knj. 3, ur. S. Damjanović, 2010, str. 15-69.
- Galić Kakkonen, Gordana – Katarina Lozić Knezović: „Odnos crkvenoslavenskoga jezika i govornoga jezika u hrvatskome srednjovjekovlju” *Croatian Studies Review*, 6, 2010, str. 211-226.
- Hamm, Josip: „Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika”, *Slovo*, 13, 1963, str. 43-67.
- Missale Hervoiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum = Hrvatskoglagoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića = Croato-glagolitic Missal of Hrvoje, Duke of Split : transcriptio et commentarium.* / editionem curaverunt Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić sub redactione Vjekoslav Štefanić. Zagreb : Staroslavenski institut ; Ljubljana : Mladinska knjiga ; Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1973. + Faksimil
- Katičić, Radoslav: *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb 1992.
- Krasić, Stjepan: *Pape i hrvatski književni jezik u XVIII. st.*, Zagreb-Čitluk 2004.
- Mihaljević, Milan: „Položaj crkvenoslavenskoga jezika u hrvatskoj srednjovjekovnoj kulturi”, *Zbornik na trudovi od Megjunarodniot naučen sobir Sveti Naum Ohridski i slovenskata duhovna, kulturna i pismena tradicija* (ur. Velev, I. i dr) Skoplje 2011, str. 229-238.
- Nazor, Anica (prir): *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov*, knj. 1 i 2, Rijeka 2007.
- Nazor, Anica: *Knjiga o hrvatskoj glagoljici; „Ja slovo znajući govorim...”*, Zagreb 2008.
- Tandarić, Josip Leonard: *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost*, Zagreb 1993.

- Tomašić, Tanja: „Jezikoslovni stavovi i jezična praksa Šimuna Kožičića Benje” *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova I* (ur. D. Sesar), Zagreb 2001, str. 275-282.
- Tomašić, Tanja: „Glagoljaška djelatnost Šimuna Kožičića Benje”, u: *B'lgari i H'rvati prez vekovete*, Sofija 2003, str. 56-65.
- Tutschke, Günther: *Die glagolitische Druckerei von Rijeka und ihr historiographisches Werk*
Knjižice od žitiê rimskih arhierêov i cesarov, Slavistische Beiträge, 169, München 1983.
- Vajs, Josip: *Najstariji hrvatskoglagoljski misal*, Zagreb 1948.
- Žagar, Mateo: „Prinos Šimuna Kožičića Benje uređenju jezika hrvatskoglagoljske neliturgijske književnosti (na fonološkom i grafemskom sustavu *Knjižica od žitija rimskih arhierêov i cesarov*), *Croatica*, 37/38/39, 1993, str. 467-487.
- Žagar, Mateo: „Strategija leksičkog odabiranja u *Misalu hruackom* Šimuna Kožičića Benje (1531)”, *Zbornik radova posvećenih prof. H. Keipertu*, Bonn (u tisku).

SUMMARY

Mateo Žagar

TASKS AND PERSPECTIVES OF THE LANGUAGE ANALYSIS OF THE ŠIMUN KOŽIČIĆ BENJA'S GLAGOLITIC PUBLICATIONS (ALONGSIDE THE CRITICAL EDITION OF *MISAL HRUACKI*)

The purpose of this text is to demonstrate the strategies employed while preparing the critical edition of *Misal hruacki* by Šimun Kožičić Benja. The paper identifies the basic problems of critical approach to the language of the Croatian Glagolitic texts of the 16th century, as well as the difficulties caused by Kožičić Benja's distinct authorial approach to editing a Biblical text. In our research we have been able to identify some of his intentions: a distinct orientation towards a literal alignment of the text and the Vulgate, a steady ratio of Church Slavonic and Croatian forms and words, as well as the concern for intelligibility. The analysis has clearly shown that the content of *Posveta* to Toma Niger from the *Knjižica ođb žitiê* actually refers to the translation of liturgical texts, *Misal* in particular. Kožičić's interventions are also interpreted as a deviation from the tripartite articulation of the Croatian language in Glagolitic texts which was in use from the second half of the 14th century. In conclusion, Kožičić identified the function of his „Croatian language” with the function of Latin (on the other side of the cultural pole) and the emphasis on the Croatian dimension found in the title by no means implies the primacy of the elements of the Croatian language in comparison to the Church Slavonic.

Key words: *Croatian Church Slavonic; Croatian; Šimun Kožičić Benja; Glagolitic print; Croatian Missal; linguistic interference*

